

S.PROKOFYEV MUSIQASINING SHAKL VA USLUBIY XUSUSIYATLARI

Karimov Asiljon Olimjon o'g'li

O'zbekiston Davlat Konservatoriyasi
Fortepiano (organ) mutaxassisligi magistranti

ARTICLE INFO

Received: 18th May 2023

Accepted: 28th May 2023

Online: 29th May 2023

KEY WORDS

Fortepiano ijodi, sonata, simfoniya, variatsiya, sikl, musiqa madaniyati, janr.

ABSTRACT

Mazkur maqolada mashhur rus kompozitori S.Prokofyev ijodining shakl va uslubiy tuzilishining janr xususiyatlari va o'ziga xosligi haqida fikr-mulohazalar yuritilgan.

S.Prokofyev ijodining asosiy qonuniyatlarini o'rganish, uning musiqasining boy majoziy mazmunining kompozitsion va dramatik mujassamlanishining xususiyatlariga ta'sirini ochib berish musiqa san'ati sohasida muhim vazifa hisoblanadi.

S.Prokofyevning simfoniyalarda, kontsertlarda, sonatalarda majoziy tarkibning ko'p qirraliligi ularning o'ziga xos bo'lishiga olib keladi. Ko'p qismli cholg'u va simfonik sikllarni semantik va kompozitsion yakunlash istagi finaldagi oldingi qismlar mavzularining ko'plab reminisentsiyalarida (ikkinchi, oltinchi, sakkizinchi, to'qqizinchi pianino sonatalari, skripka va pianino uchun birinchi Sonata, oltinchi simfoniya, simfoniya-konsert), siklning tematik shakllari yoki uning qismlari (birinchi skripka va birinchi pianino kontsertlari) namoyon bo'ladi. S.Prokofyev obrazli mazmunining ko'p qirraliligi va musiqiy dramaturgiyasining o'ziga xos xususiyatlari S.Prokofyev o'zgarishida yorqin ifodani topdi, bu rivojlanishning eng ko'p qo'llaniladigan usullaridan biridir. Shu bilan birga, cholg'u o'zgaruvchanlik asosiy o'rinni egallaydi. Ushbu janr o'zgarishi Prokofyev musiqasining vatanga bo'lgan muhabbati bilan chambarchas bog'liq.

Rus xalq musiqasida o'zgaruvchanlik vokal musiqasida ham, instrumental yutuqlarda ham uchraydi. Rus xalq qo'shig'ida variatsiya xususiyatlari matn mazmuni bilan bog'liq. Shunday qilib, qo'shimcha qo'shiqlarning kiritilishi yoki aksincha, qo'shiqning siqilishi. Bundan farqli o'laroq, instrumental o'zgarish, xalq ijrochiligining mustaqil shakli sifatida, matn bilan bog'liq emas. Bundan tashqari, instrumental o'zgarishlarning musiqiy va texnik imkoniyatlari vokaldan ancha farq qiladi. Tabiatan xalq cholg'ularining o'zgarishi vokalga qaraganda erkinroq bo'lib, tasvirni chuqurlashtirish va hatto o'zgartirishga imkon beradi.

S.Prokofyev o'z uslubida rus musiqiy folklorining o'ziga xos xususiyatlarini sezgir va chuqur aks ettirgan holda, uning namoyon bo'lish sohasini instrumental o'zgarish sifatida o'rganishga yordam berdi. S.Prokofyev musiqasida, ayniqsa tizimli ravishda yopiq variatsion tsikllar va epizodlarda xalq cholg'u o'zgaruvchanligining xususiyatlari o'ziga xos tarzda sindi.

Bular ikkinchi fortepiano konsertlarining birinchi va finalidagi o'rta epizodlar, uchinchi fortepiano konsertining ikkinchi qismi, yakka skripka uchun sonataning ikkinchi qismi, simfoniya-konsert finallari va orkestr bilan violonchel uchun Konsertino va boshqalar. Ostinatodagi o'zgarishlarni (ikkinchi fortepiano konsertidan Intermezzo, sakkizinchi fortepiano sonatasining finalidan epizod va boshqalar) ta'kidlash mumkin emas. Prokofyev ijodidagi instrumental variatsiyaning ajoyib namunalaridan biri bu orning ikkinchi fortepiano konserti finalining o'rta epizodi. Bu erda xilma – xillikning o'ziga xos xususiyatlari instrumental kontsertning janr xususiyati-yakkaxon asbob va orkestrning qarama-qarshi taqqoslanishi tufayli yanada aniqroq namoyon bo'ladi. Ikkinchi fortepiano va orkestr kontsertining finalidagi variatsion epizod ko'p jihatdan diqqatga sazovordir. Piano qismidagi mavzuning obrazli tabiati o'zgaruvchanlikning dastlabki teksturali taqdimotining o'ziga xos xususiyatlariga ta'sir qiladi.

Mavzuning rus xalq musiqasi bilan janr aloqasi intonatsiyalarning barqaror diatonizmida xos takrorlanuvchanlikda namoyon bo'ladi. Bu o'ziga xos tarkibiy xususiyati bastakor tomonidan nozik tarzda tarjima qilingan va umuman mavzuning tuzilishiga va ifodali tafsilotlarga taalluqlidir. Bu sehrli ohangning "kuylashi" sifatida qabul qilingan har bir ikki zarbali iboraning takrorlanishiga va o'lchovli tebranish ritmiga ega bo'lgan hamrohlikning tabiatiga ta'sir qiladi. Bu yerda rus xalq qo'shiqlarining bir qator janrlariga xos bo'lgan "juft takrorlash" mavjud. Variatsion sikl mavzusi uchun nisbatan kam uchraydigan shakl-qayta tuzilish davri juda boy ishlatilgan. Ikkinchi jumlada allaqachon kamtarona, go'yo baland ovozda eshitiladigan mavzu o'zining xalq qo'shiqlari rangini aks ettiruvchi ifodali vositalar bilan bezalgan. Ikki yakuniy o'zgarishda mavzu aniq muomalada bo'ladi. Bu S.Prokofyevning mavzuni o'zgartirish uchun yagona usuli emas. To'rtinchi sonatadan Andante assai boshlang'ich mavzusining rivojlanishini va koddagi sakkizinchi Sonata finalining yon mavzusini eslash mumkin.

Shunday qilib, mavzuning ekspozitsiya taqdimotida (ikkinchi fortepiano kontserti) uning variatsion rivojlanishining faol jarayoni boshlanadi. Birinchi variantda fagotlar mavzusi qisqa, biroz eshitiladigan fortepiano parchalari bilan o'ralgan. Mavzuning fonini yaratadigan qismlarda uning intonatsiyasining ritmik-erkin pasayishi eshitiladi. Mavzuning yangi versiyasi bilan bunday polifonik kombinatsiyasi musiqiy matoning ko'p qirraliligini yaratadi. Keyingi o'zgarishda mavzu kattalashishi bilan birgalikda o'tadi, bu musiqaga nafas olish kengligi, qo'shiq aytish qobiliyatini beradi. Va nihoyat, musiqiy obraz rivojlanishining cho'qqisi sifatida, uchinchi o'zgarishda dramatik monolog – piano va orkestrning ifodali kanoni yangraydi, bu mavzuni uning konvertatsiyasiga qarshi qo'yadi.

Bu ichki tugallangan variatsiya epizodini yakunlaydi, ammo mavzuning rivojlanishi tugamaydi. Mavzuni yanada erkin rivojlantiradigan ikkinchi epizod boshlanadi. Bastakor katta mahorat bilan oldingi qismlardan tasvirlarning reminiscensiyasini yaratadi. Bu yerda

Konsertning ikkinchi qismini xotirada qayta tiklaydigan ostinato Kvint tovushlari skertso va uchinchi qismning bezovta qiluvchi intonatsiyalari-Intermetso va konsertning birinchi qismining o'zgartirilgan mavzusi. Uning rivojlanishining so'nggi bosqichida musiqiy obrazning yangi yoritilishi yanada ishonchli tarzda aks ettirilgan. Qorong'i garmonik rang, yorqin ritmik naqsh mavzuni tovush jihatidan rus epik oyatiga yaqinlashtiradi. Endi musiqiy obrazning murakkab variatsion rivojlanishi nihoyat yakunlandi. Bizda inshoning o'rta bo'limi

bitta mavzu bo'yicha ikkita variatsion epizod tizimi bo'lgan noyob holat mavjud. Variatsion epizodlarning har birida ichki kontrast bilan bir qatorda, epizodlar orasidagi kattaroq kontrast mavjud. Birinchi epizod oxirida lirik-epik rivoyat dramatik bo'lib, ikkinchi epizodning ifodalanishiga yo'l ochib beradi va motam ovozi bilan tugaydi. Motam tutish-allaqachon variatsion epizodlardan tashqarida. Ikkinchi fortepiano konsertining finalidagi variatsiya epizodlari tizimida Prokofyev simfonizmining ko'plab eng yaxshi fazilatlari namoyon bo'ldi.

1915 yilda B. Asafyev ikkinchi fortepiano konserti ijrosini sharhlashda ushbu asarning finali haqida shunday yozgan: *"... afsuski, juda kam ishlatilgan kichik mavzu qanday yaxshi!"*. Asafyev ikkinchi konsertning birinchi tahriri haqida yozgan, hozirda bu haqda hukm qilish mumkin emas. Ikkinchi fortepiano konsertining birinchi tahririyati partiturasini yo'qolgan. Ko'pincha o'z asarlarining yangi tahrirlarini amalga oshirgan S.Prokofyev 1923 yilda shunchaki hisobni tiklash bilan cheklanib qolmadi, balki o'z kontsertini tubdan qayta ishladi. Qanday bo'lmasin, ikkinchi konsertning yakuniy tahririda o'rta epizod mavzusi ichki jihatdan to'liq bo'lib, ajoyib ko'p qirrali yaxlit musiqiy tasvirni yaratadi. U mantiqan finalning umumiy musiqiy dramaturgiyasiga kiritilgan.

References:

1. Delson, V.Yu. Piano creativity and pianism of Prokofiev [Text] / V.Yu. Delson. - Moscow, 1973.
2. Delson, V.Yu. Piano Concertos by S. Prokofiev [Text] / V.Yu. Delson. - Moscow, 1973.
3. Zaporozhets, N.V. Some compositional features of the work of S. Prokofiev [Text] / N.V. Zaporozhets // Questions of Musicology. - Moscow, 1960.
4. Kharatova, S. K., & Ismailov, T. X. O. G. L. (2022). Use of innovative technologies in the educational process. *Science and Education*, 3(3), 713-718.
5. Slonimsky, S. Features of S. Prokofiev's symphony [Text] / S. Slonimsky // Music and modernity. - Moscow, 1962. - Issue 1.